

ně kázání má a může být. Vedle proklamovaného záměru poučit a naučit, který bohatě naplňuje, dokáže Filipiho homiletika i upoutat a potěšit, neboť je knihou neobyčejně zajímavou a čtivou.

Jan Roskovec

POSLEDNÍ STOPY UTRAKVISMU?

Edita Štěříková, *Exulantská útočiště v Lužici a Sasku, Praha: Kalich 2004, 549 s.*

Po starších pracích popisujících české exulantské komunity v Pruském Slezsku, v Berlíně a v polském Zelově obrátila Edita Štěříková nyní svou pozornost na území saského kurfiřtství a na jednu lokalitu v držení saské sekundogenitury. Na rozdíl od dřívějších prací, ve kterých autorka mapovala exil 18. století, se soustředí na Sasko a Lužici, které představovaly první cíl pobělohorské emigrace. Od ní se výklad odvíjí přes celý časový úsek, ve kterém v Sasku existovaly exulantské církevní obce.

Od dřívějších autorčiných publikací se tato kniha také liší strukturou. To je způsobeno množstvím saských míst, na kterých se exulanti usazovali, jejich popis znemožňuje vést jednu vyprávěcí linii. Namísto toho nám autorka předkládá mozaiku drobných postřehů. Výklad je zahájen velmi stručným přehledem jednotlivých emigračních vln, od pobělohorské až po 18. století z perspektivy původního domova exulantů. Spolu s první pobělohorskou vlnou odchodů ze země je přehledně popsáno i zavedení katolického jednověří v různých lokalitách. Nastíněny jsou také aktivity exulantů v průběhu dalších fází Třicetileté války, pro pozdější období (včetně 18. století) je nejvýznamnější souvislostí naznačení problematiky kontaktů domácích nonkonformistů s exilem. V tomto bloku jsou včleněny také popisy rekatolizace a emigrace z několika příhraničních venkovských panství, které dobře uvozují málo řešenou problematiku německojazyčných emigrantů z českých zemí.

Podstatná část publikace je věnována cílovým lokalitám českých emigrantů na saském území. Nejprve jsou v abecedním pořádku vypsány méně významné lokality, zpravidla ty, jež se staly cílem německy mluvících exulantů, kteří zpravidla vytvořili nové osídlení, ale nikoli specifickou církevní komunitu. Jejich stopa obvykle rychle zanikla mezi okolním obyvatelstvem. Také ty lokality, kde se vyskytovala českojazyčná komunita, která neměla dlouhého trvání, spadají do této kategorie.

Většina rozsahu knihy však je soustředěna na desítku významných lokalit, kde vznikly samostatné exulantské sbory, které si udržely samostatnost a exulantský charakter až do 18. století, v některých případech ještě déle. Takové komunity se shromáždily buďto ve významných saských městech (Drážďany, Žita-

va), či ve vhodných venkovských lokalitách, často nového založení. S výjimkou Johanngeorgenstadtu jsou zde zkoumány hlavně českojazyčné kolonie.

Příběhy těchto sborů jsou samostatnými, velmi hutnými studii, založenými na rozsáhlém archivním materiálu úřední i soukromé proveniencí. Autorka nám přibližuje potíže, jaké měli exulanti se saskými úřady při získávání povolení k usazení i k založení sborů, stejně jako kompetenční i konfesní rozpory se státní luterskou církví, materiální nouzi jednotlivců i exilových sborů, vnitřní roztržky mezi lutersky ortodoxními a pietistickými frakcemi v průběhu 18. století a mnohé další. Každou kapitolu doplňují rozsáhlé prosopografické přílohy, shrnující údaje ze sborových matrik i další dostupné informace k jednotlivým členům sboru. Spolu s autobiografiemi vytvářenými jako svědectví víry (především v ochranovském okruhu) dávají nahlédnout do životních osudů obyčejných členů sboru, ne jenom kazatelů, predikantů a členů staršovstev.

Velmi pracná monografie tak znamenitě plní dvoji účel: poskytuje praktický, na fakta velmi bohatý přehled exulantských obcí využitelný k dalšímu bádání a současně věrně zprostředkovává příběh těch, kteří pro možnost udržení své víry volili cestu do neznáma, ztrátu podstatné části majetku a často celoživotní sociální pokles. Na rovině interpretace popsaných historických jevů je však možno vznést dvě námitky. Za prvé autorka implicitně přisuzuje německojazyčným exulantům luterskou konfesi, zatímco českojazyčným méně často novoutrakvistickou a častěji bratrskou. Podezření z kalvinismu si u saských úřadů měli vysloužit pouze českojazyční exulantští duchovní, eventuelní případy u německy mluvících jsou opomenuty. Nikde není uvažována možnost, jak by se do exilového života zapojili staroutrakvisté, přičemž právě jim mohla být nejbližší víra i liturgická a správní praxe saské státní církve. Snad jenom výskyt bratrských knih v knihovnách farářů umožňuje začlenit saský exil do teorií o česko-bratrské kontinuitě. Druhá námitka se týká úvah o roli češtiny v životě exulantských sborů. I když to nebude možné za pomoci dostupných pramenů jednoznačně posoudit, je na místě klást otázku, jakou roli hrála čeština v kolektivní identitě exulantských komunit. Byla na jejím základě vnímána i konfesní odlišnost od okolí? Identifikovala se ta či ona generace exulantů spíše s jazykem či s konfesi? Do jaké míry byla čeština chápána jako posvátné dědictví předků a do jaké míry jen jako nástroj? Do jaké míry byly exulantské komunity otevřené vůči okolní společnosti a jak moc se uzavíraly do ghetta?

Avšak i tyto otázky mohly být položeny teprve po přečtení recenzované knihy, odpověď na ně bude možné hledat teprve dalším bádáním postaveným nyní na velmi solidním základu knihy *Exulantská útočiště*.

Pavel B. Kůrka